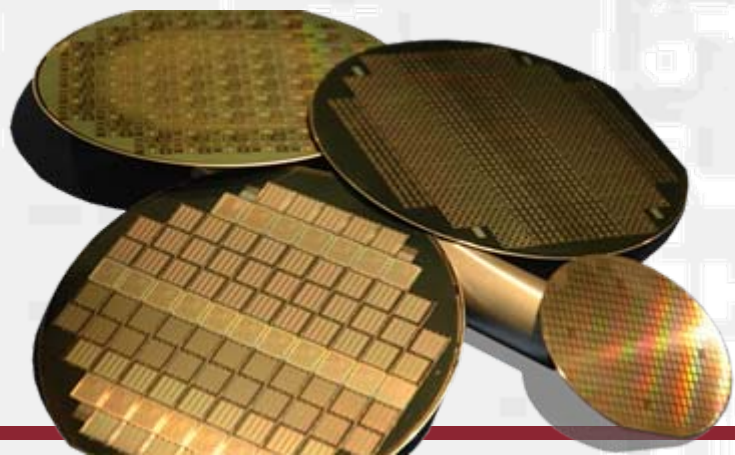

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Elektronikus Eszközök Tanszéke

A mikroelektronika félvezető fizikai alapjai

Elektronika előadás
Mérnök informatikus szak

Dr. Rencz Márta, Dr. Ress Sándor

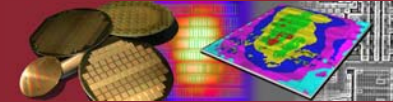
<http://www.eet.bme.hu>

Mai témák

- ▶ *Ismétlés: Szilárdtest fizikai alapok*
- ▶ **Töltéshordozó koncentrációk számítása félvezetőkben, egyensúlyban**
  - A Fermi szint elhelyezkedése a különböző adalékoltságú félvezető anyagokban, egyensúlyban
- ▶ **Áramok félvezetőkben**
  - Drift áram
  - Diffúziós áram

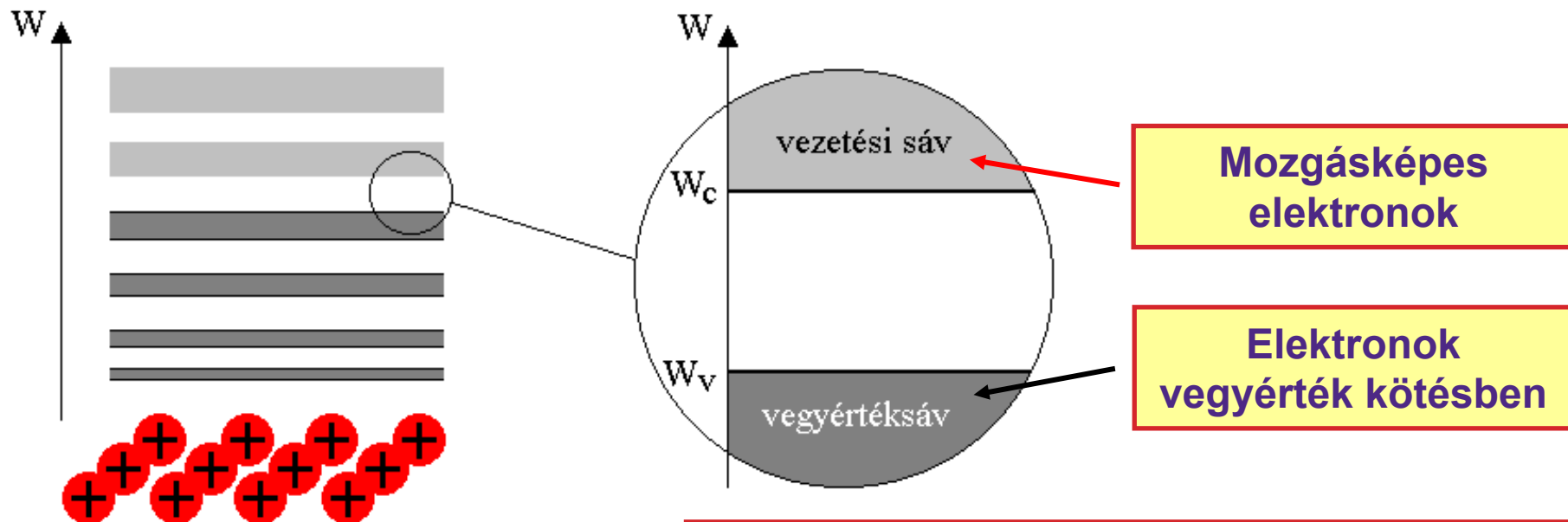

Vegyérték sáv, vezetési sáv

W : az elektronok megengedett energia értékei szilárd testekben

Sávos szerkezetű, a megengedett sávokat tiltott sávok választják el.

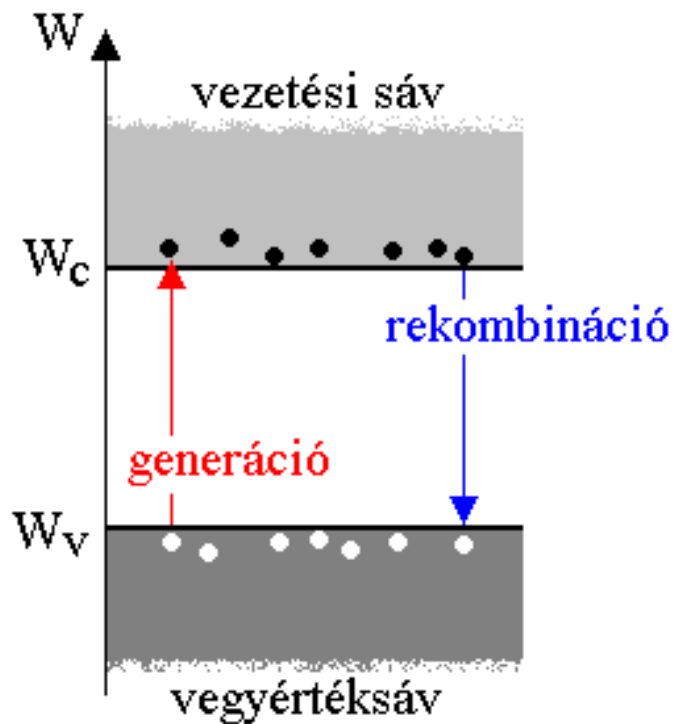
V = valence band
C = conduction band

Áramvezetési szempontból fontos:

- a legfelső, (majdnem) teli sáv
- a fölötte levő, (majdnem) üres sáv
- a köztük lévő tiltott sáv

Elektronok és lyukak (ismétlés)

- **Generáció:** a termikus átlagenergia (kT) felhasználásával
- **Elektronok** a vezetési sáv alján
- **Lyukak** a vegyértéksáv tetején
- Mindkettő szolgálja az áramvezetést!

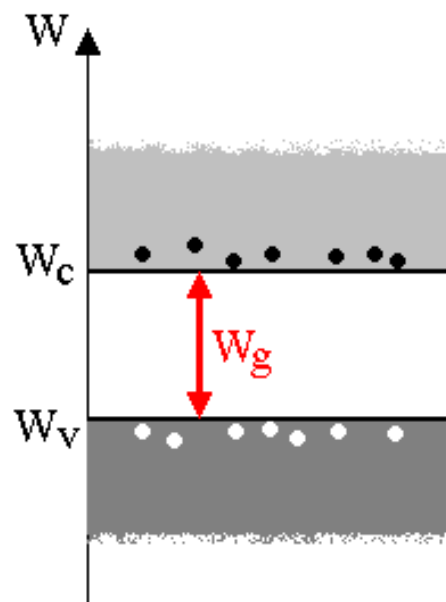
Elektron negatív töltés, pozitív tömeg

Lyuk pozitív töltés, pozitív tömeg

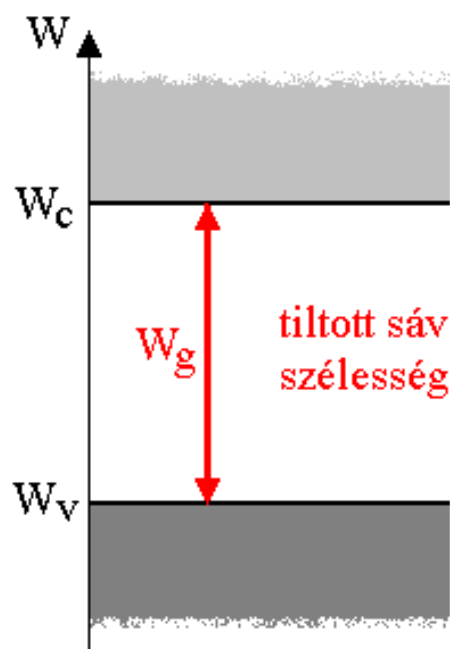

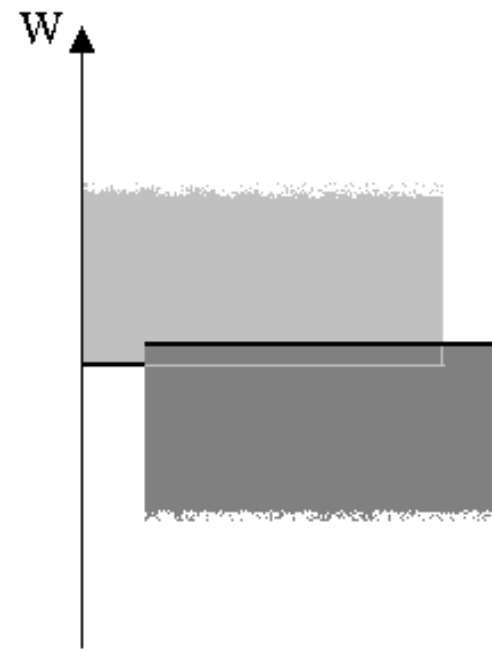
Vezetők és szigetelők (ismétlés)

félvezető

szigetelő

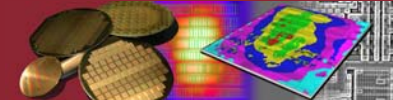

fém

$W_g = 1,12 \text{ eV}$ szilíciumra; $4,3 \text{ eV}$ SiO_2 -ra

$1 \text{ eV} = 0,16 \text{ aJ} = 0,16 \cdot 10^{-18} \text{ J}$

A szilícium kristályszerkezete

Si

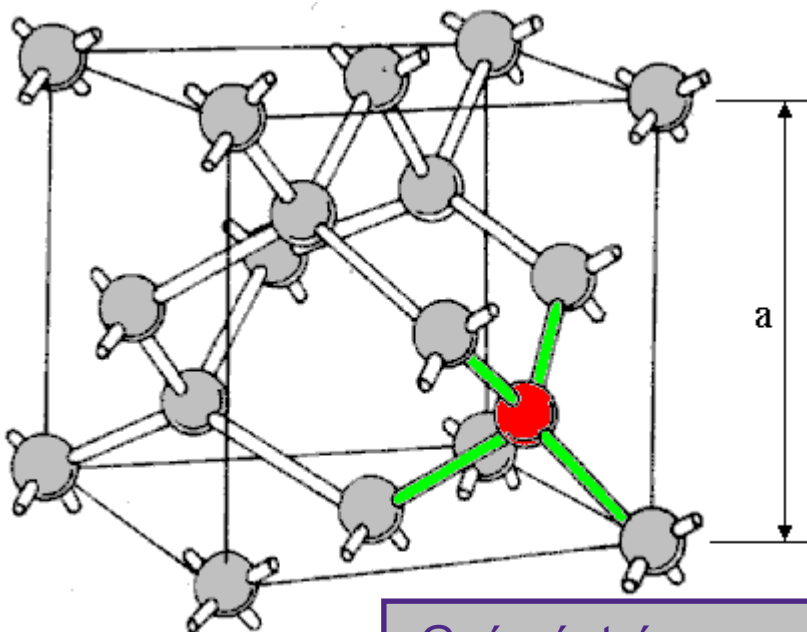
N = 14

4 vegyérték

IV. főcsoport

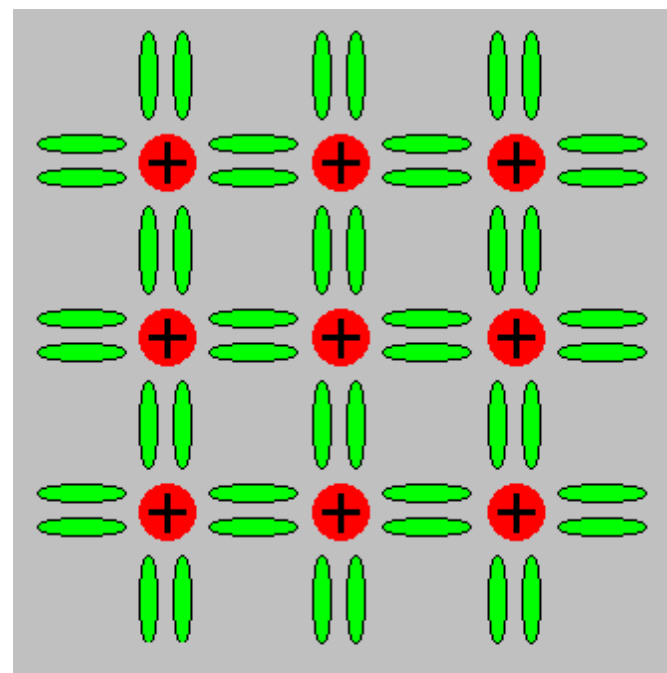
$\rho = 2,33 \text{ g/cm}^3$

A térbeli elrendezés

Gyémántrács szerkezet

Egyszerűsített síkbeli kép

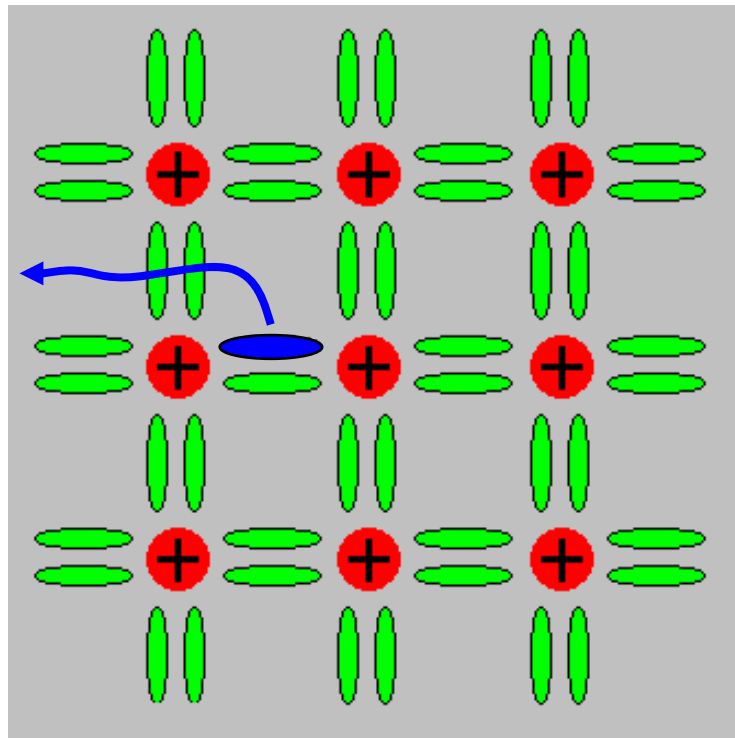
Minden atomnak 4 közeli szomszédja van

Rácsállandó: $a = 0,357 \text{ nm}$

Intrinsic Si: adalékolatlan

Az intrinsic félvezető (Si)

$T \neq 0$ esetén kT energia hatására néhány elektron kiszabadul a vegyértékkötésből

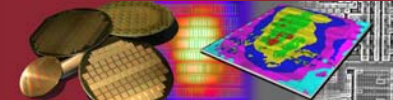
n_i : elektron koncentráció

p_i : lyuk koncentráció

$$n_i = p_i$$

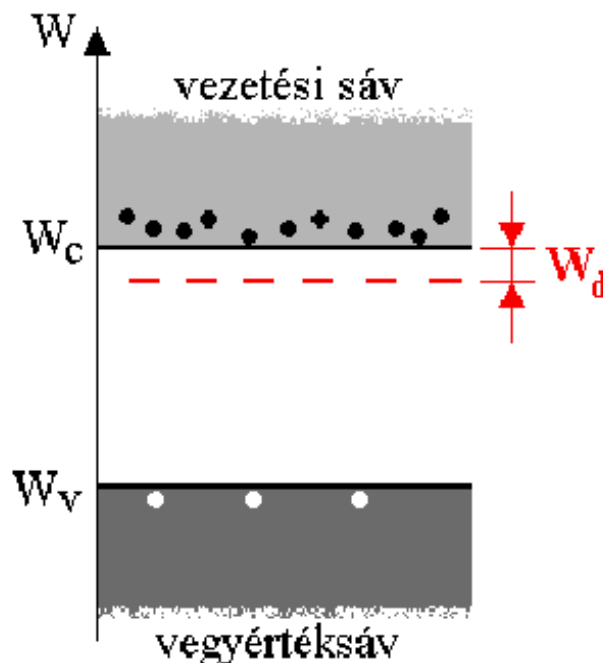
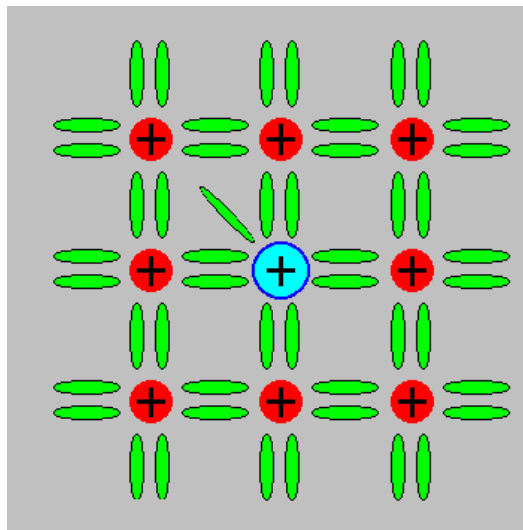

n típusú félvezető (Si)

Adalék pl. P, As, Sb

Elektronok

► többségi
töltéshordozók

Lyukak

► kisebbségi
töltéshordozók

N_D^+ : donor koncentráció [$1/\text{cm}^3$]

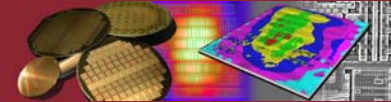
n_n : elektron koncentráció

p_n : lyuk koncentráció

$$n_n \sim N_D^+$$

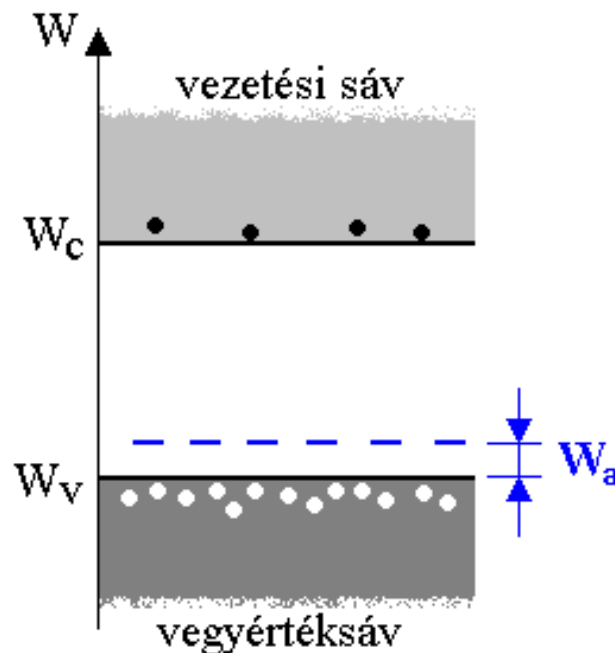
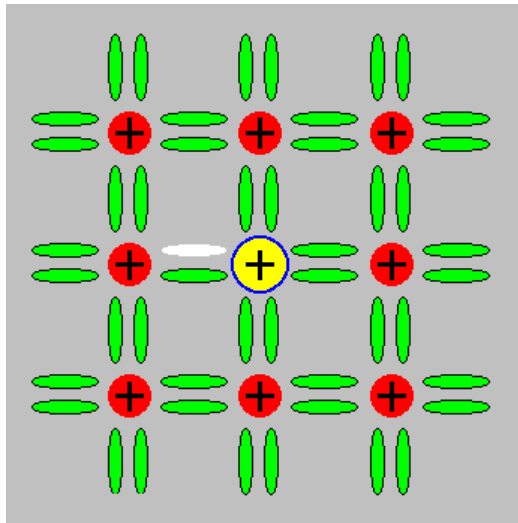
$$n_n > p_n$$

p típusú félvezető (Si)

Adalék pl. B, Ga, Al, In

Lyukak

► többségi
töltéshordozók

Elektronok

► kisebbségi
töltéshordozók

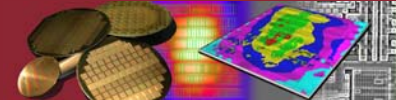
N_A^- : akceptor koncentráció [$1/\text{cm}^3$]

n_p : elektron koncentráció

p_p : lyuk koncentráció

$$p_p \sim N_A^-$$

$$p_p > n_p$$

Töltéshordozó koncentrációk számítása félvezetőkben, egyensúlyban

Termikus egyensúly 1.

- **Dinamikus** egyensúlyi állapot, minden folyamat egyensúlyban van az inverzével:

$$\tau_n, \tau_p$$

a **generáció** a **rekombinációval**

- **Élettartam** (τ): az az átlagos idő, amit egy elektron a vezetési sávban tölt
1 ns...1 μ s
- **Rekombinációs ráta** (**R**): időegység alatt, térfogategységben rekombinálódó töltéshordozó párok száma
- **Generációs ráta** (**G**): időegység alatt, térfogategységben generálódó töltéshordozó párok száma

$$R_n = \frac{n}{\tau_n}$$

$$G_n = R_{n, \text{egyensúlyi}} = \frac{n_0}{\tau_n}$$

Lyukakra hasonlóképpen...

Termikus egyensúly 2.

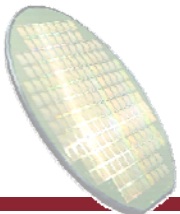
- Az **intrinsic töltéshordozó koncentráció** (n_i) nagyságát a hőmérséklet határozza meg.

$$n_i^2 = f(T)$$

- Adott hőmérsékleten termikus egyensúlyban:

$$n \cdot p = n_i^2$$

Tömeghatás törvénye

Töltéshordozó koncentrációk 1.

Félvezetőkben, egyensúlyban

- Elektromosan semleges félvezetőkben a pozitív és negatív töltések összege = 0.

- **Pozitív töltések**

- ionizált donorok $N_D^+ \approx N_D$
- mozgásképes lyukak: p

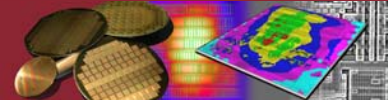
Semlegességi törvény

- **Negatív töltések**

- ionizált akceptorok $N_A^- \approx N_A$
- mozgásképes elektronok: n

$$N_D^+ + p = N_A^- + n$$

Töltéshordozó koncentrációk 2.

Félvezetőkben, egyensúlyban

Mérnöki közelítések!

► n típusú félvezetőre

$$N_D \gg N_A \quad N_D \gg n_i$$

$$n \approx N_D$$

$$p = \frac{n_i^2}{n} = \frac{n_i^2}{N_D}$$

► p típusú félvezetőre

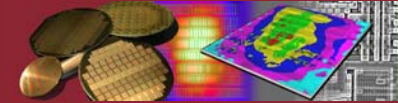
$$N_A \gg N_D \quad N_A \gg n_i$$

$$p \approx N_A$$

$$n = \frac{n_i^2}{p} = \frac{n_i^2}{N_A}$$

Az adalékkoncentrációk ismeretében a töltéshordozó koncentrációk számíthatók.

Példa

- ▶ **Határozzuk meg n típusú Si tömbben az elektronok n és a lyukak p koncentrációját**, ha a donor koncentráció $N_D = 5 \cdot 10^{14}$. (Ez azt jelenti, hogy 10^8 Si atomra jut egy adalékatom.)

- ▶ **Megoldás:**

$$n = N_D = \underline{\underline{5 \cdot 10^{14} \text{ cm}^{-3}}}$$

$$p = \frac{n_i^2}{n} = \frac{(1,45 \cdot 10^{10})^2}{5 \cdot 10^{14}} = \underline{\underline{4,2 \cdot 10^5 \text{ cm}^{-3}}} \quad n \gg p$$

- ▶ **Kérdés: mennyire változtatta meg ez az adalékolás a Si vezetőképességét?** (Az intrinsic Si fajlagos ellenállása = $2,3 \cdot 10^5 \Omega\text{cm}$)

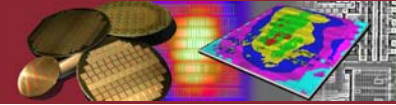
$$\sigma = q\mu_n n = \dots = 0,12 (\Omega\text{cm})^{-1}$$

$$\rho = \frac{1}{\sigma} = \underline{\underline{8,3 \Omega\text{cm}}}$$

- ▶ A vezetőképesség **5 nagyságrenddel** növekedett 10^8 Si atomra jutó **egyetlen donor** atomos adalékolás esetén.

Töltéshordozó koncentrációk

Fermi-szintek

- Az energiaszintek betöltöttségének valószínűségét a Fermi-Dirac eloszlási függvény határozza meg:

$$f_D(W) = \frac{1}{1 + \exp[(W - W_F) / kT]}$$

- W_F : Fermi-energia vagy Fermi-szint
- k : Boltzmann-állandó
- T : hőmérséklet

$$f_D(W_F) = \frac{1}{2}$$

$$k \cdot T |_{300K} = 26meV$$

A Fermi-Dirac eloszlási függvény annak a valószínűségét adja meg, hogy a W energia szintű állapot be van töltve.

Töltéshordozó koncentrációk 2.

Fermi-szintek

A töltéshordozó koncentrációk felírhatók a

W_F (vagy E_F) Fermi-energia, vagy Fermi-szint

függvényében

$$n = \text{const} \cdot T^{3/2} \cdot \exp\left[-\frac{W_C - W_F}{kT}\right]$$

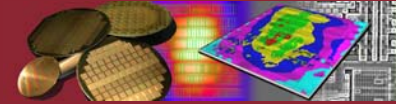
$$p = \text{const} \cdot T^{3/2} \cdot \exp\left[-\frac{W_F - W_V}{kT}\right]$$

ahol

W_C : a vezetési sáv aljához tartozó energia érték

W_V : a vegyérték sáv tetejéhez tartozó energia érték

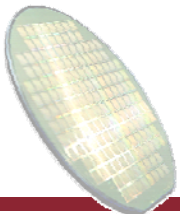

Az energiaszintek helyzete

Egyensúlyi állapotban

- ▶ Egy anyag egyensúlyi állapotban van, ha a nettó elektrontranszport minden energiaszinten = 0.
- ▶ Erre a helyzetre az jellemző, hogy a Fermi-szint állandó a rendszerben.

Termikus egyensúly = állandó W_F

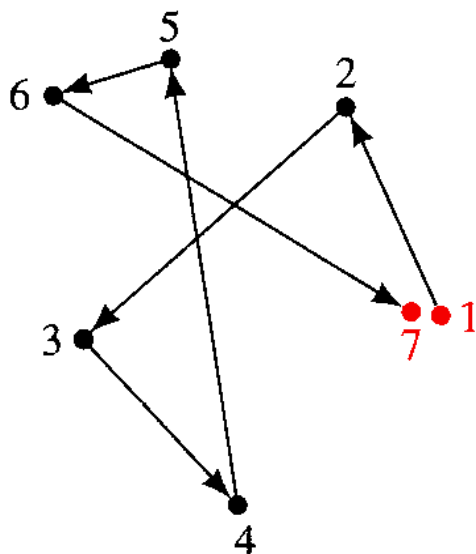

Áramok félvezetőkben

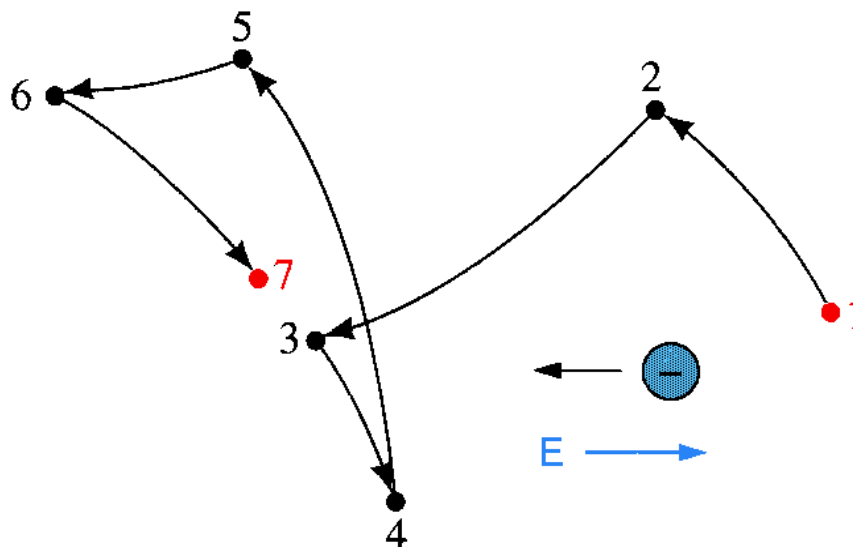

Drift áram (sodródási áram) 1.

Töltéshordozóknak elektromos erőter hatására történő mozgása.

Nincs térerősség

Van térerősség

Drift áram (sodródási áram) 2.

- ▶ Töltéshordozóknak elektromos erőter hatására történő mozgása.
- ▶ Drift sebesség (v_D): a töltéshordozóknak az erőter irányában történő elmozdulásának sebessége.

$$v_D = -\mu_n \cdot E$$

$$v_D = \mu_p \cdot E$$

ahol

- **E**: elektromos térerősség
- μ_n : az elektronok mozgékonyága
- μ_p : a lyukak mozgékonyága

$$\mu_n |_{Si} = 1500 \frac{\text{cm}^2}{\text{Vs}}$$

$$\mu_p |_{Si} = 475 \frac{\text{cm}^2}{\text{Vs}}$$

Drift áram, vezetőképesség

- A drift áram áramsűrűsége:

$$J_{n_{drift}} = -qnv_D = q\mu_n nE$$

$$J_{p_{drift}} = qnv_D = q\mu_p pE$$

$$J_{drift} = J_{n_{drift}} + J_{p_{drift}} = (q\mu_n n + q\mu_p p) \cdot E$$

- A differenciális Ohm törvény szerint:

$$J_{drift} = \sigma \cdot E$$

- Amiből az anyag **vezetőképessége**:

$$\sigma = q\mu_n n + q\mu_p p = q \cdot (\mu_n n + \mu_p p)$$

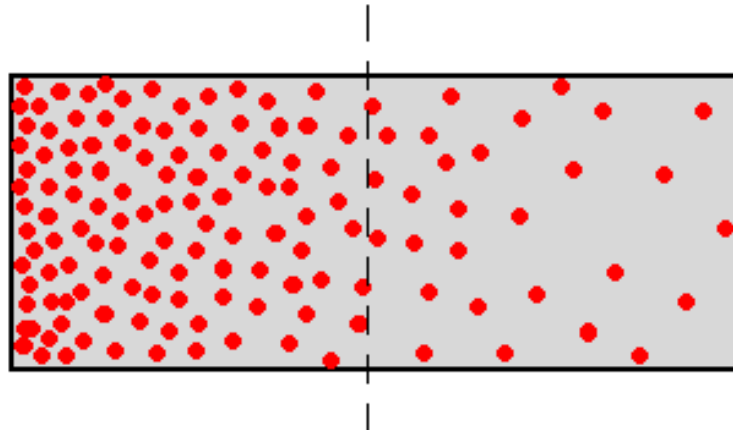

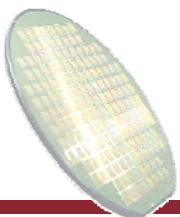

Diffúziós áram 1.

- **Diffúzió:** a részecskéknek a térbeli koncentrációkülönbség megszüntetésére irányuló mozgása.

Oka: a sűrűségkülönbség és a hőmozgás

Diffúziós áram 2.

- **Diffúziós áram:** a töltéshordozóknak a nagyobb koncentrációjú helyről a kisebb koncentrációjú hely irányában történő mozgása.

$$J_{n_{diff}} = qD_n \cdot \text{grad } n$$

$$J_{p_{diff}} = -qD_p \cdot \text{grad } p$$

ahol

- D_n , D_p : az elektronok ill. a lyukak **diffúziós állandója**

$$D = \frac{kT}{q} \mu$$

Einstein-reláció

Folytonossági egyenletek

- ▶ Végtelenül kis térrészben a töltéshordozók mennyiségének időbeli változását írják le.
- ▶ A térrészbe az áram által be-, ill. abból kiszállított, valamint az ott generálódó vagy rekombinálódó töltéshordozók változtatják meg adott térrészben a koncentrációt:

$$\frac{\partial n}{\partial t} = \frac{1}{q} \nabla J_n + G_n - R_n$$
$$\frac{\partial p}{\partial t} = -\frac{1}{q} \nabla J_p + G_p - R_p$$

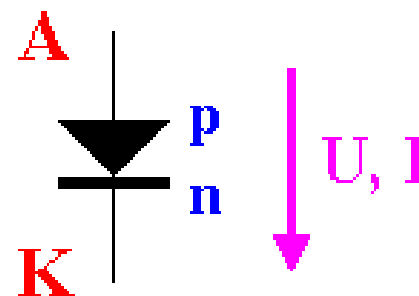
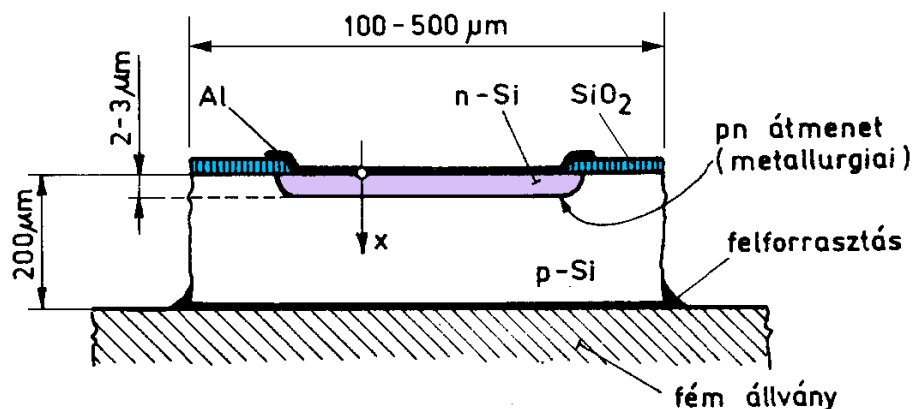

pn átmenet, félvezető dióda

- **pn átmenet**: olyan **egykristályos félvezető** tartomány, amelyben egymással **érintkezik egy p és egy n** típusú zóna.
- Az 1 db. pn átmenetből álló **eszköz a dióda**

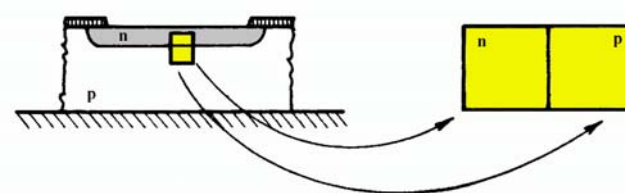
Pl. dióda megvalósítás:

A = anód, **K** = katód

- Az ábra **torzított**, a keresztmetszeti méretek általában sokkal kisebbek mint az oldalirányúak.
- **Planáris szerkezet!**

Ezt vizsgáljuk:

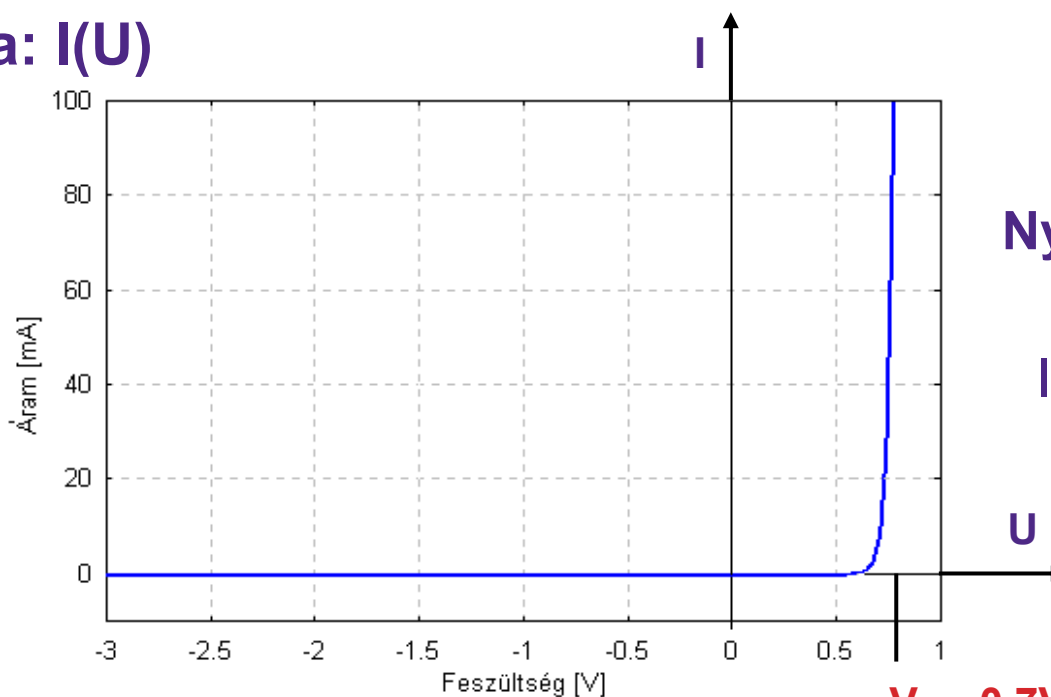
A dióda legfőbb tulajdonságai

- ▶ Pozitív feszültségekre (p típusú anyag pozitívabb potenciálon, **nyitófeszültség**), a struktúrán a feszültségtől exponenciálisan függő áram folyik.
- ▶ Negatív feszültségekre (p oldal negatívabb, **zárófeszültség**) a struktúrán nagyon kis, gyakorlatilag feszültségfüggetlen áram.

Karakterisztikája: $I(U)$

Záró (reverse)
tartomány

$I \sim 10^{-12} \text{ A/mm}^2$
(Si, $T=300 \text{ K}$)

Nyitó (forward)
tartomány

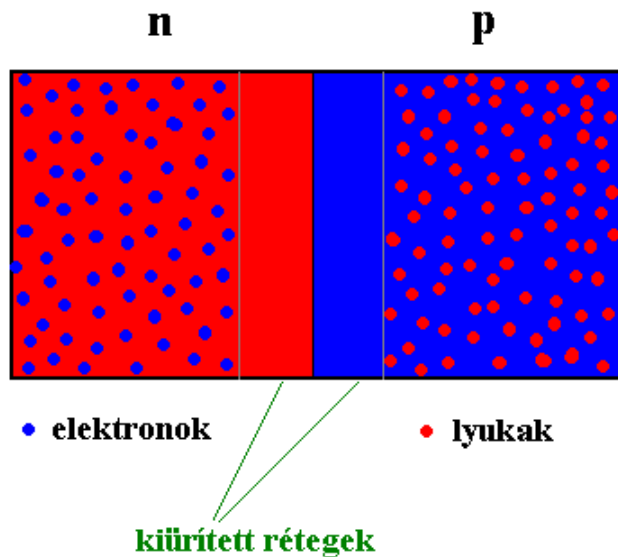
$I \sim \exp(U/U_T)$

$V_F \approx 0.7V$

A *pn* átmenet statikus viszonyai 1.

A mozgásképes töltések diffúziója után helyhez kötött, kompenzálatlan töltések maradnak az átmenet két oldalán.

Megszűnik a semlegesség.

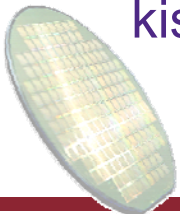

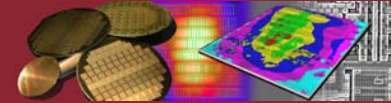
Erőtér jön létre.

- ▶ A többségi töltéshordozók az átmenet környezetében átdiffundálnak a túloldalra → töltéshordozóktól **kiürített réteg** vagy **tértöltésréteg** jön létre az átmenetnél.

Egyensúly:

- ▶ A többségi töltéshordozók diffúziós árama egyensúlyban van a kisebbségi töltéshordozók drift áramával, **$I = 0$**

A *pn* átmenet statikus viszonyai 2.

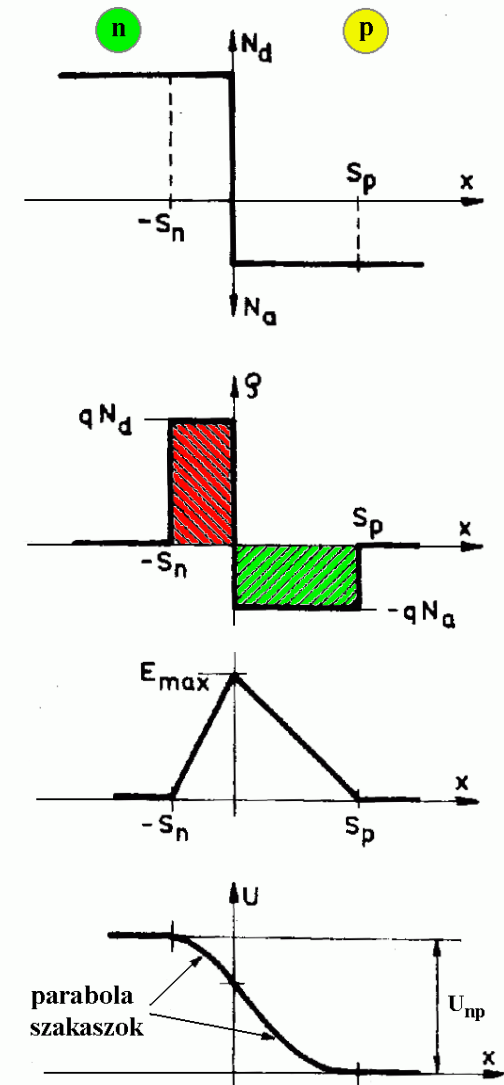
A töltésegyenségből:

$$q S_n N_d = q S_p N_a$$

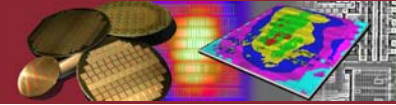
$$\frac{N_a}{N_d} = \frac{S_n}{S_p}$$

A kiürített réteg annál **keskenyebb**,
minél nagyobb az
adalékkoncentráció a tartományban.

A valóságban általában több nagyságrend
különbség van a két oldal adalékkoncentrációi
között → a kiürített réteg az átmenetnek főként
a gyengébben adalékolt oldalára terjed ki.

A *pn* átmenet statikus viszonyai 3.

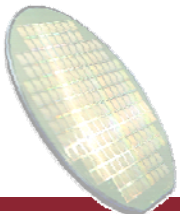
- ▶ **Csak a kiürített rétegben van tértöltés**, a p és az n tartományok elektromosan semlegesek
→ Csak a kiürített rétegekben van térerősség, ill. potenciál esés.
- ▶ A pn átmeneten egyensúlyban kialakuló ún. **beépített feszültség (diffúziós potenciál)**:

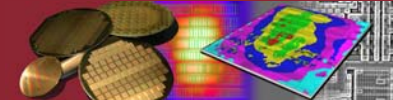
$$U_{bi} = U_T \ln \frac{N_A N_D}{n_i^2}$$

$$U_T = \frac{kT}{q}$$

termikus feszültség
(26mV 300K-en)

- ▶ A beépített feszültség értéke szokásos adalékkoncentrációk mellett szilíciumban $\approx 0,75\text{-}0,8\text{ V}$

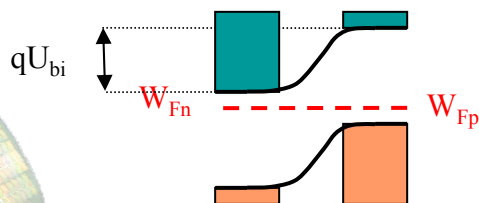
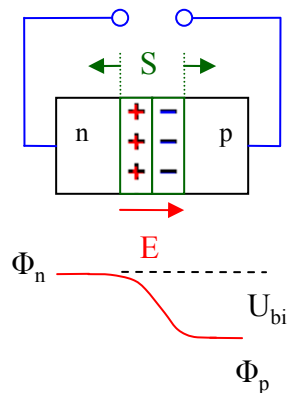

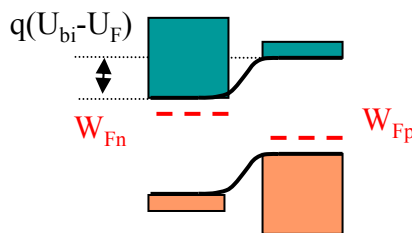
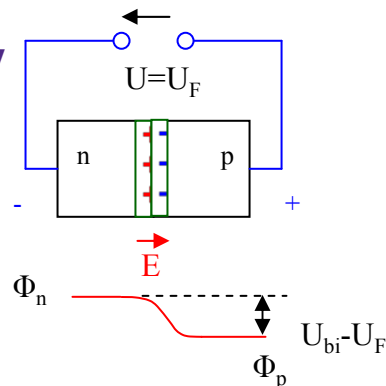
Külső feszültség *pn* átmeneten

- A külső feszültség hozzáadódik a *pn* átmenet beépített feszültségéhez.
- **Egyensúly**: a többségi töltéshordozók diffúziós árama egyensúlyban van a kisebbségi töltéshordozók drift áramával, $I = 0$
- **Nyitóirány (forward)**: a nyitófeszültség csökkenti a *pn* átmenet potenciálgátját, a többségi töltéshordozók diffúziós árama megnő, I_F : **nagy**
- **Záróirány (reverse)**: a zárófeszültség hozzáadódik a beépített feszültséghez, a kisebbségi töltéshordozók drift árama kerül túlsúlyba, de ezek kis száma miatt az így kialakuló áram I_R : **kicsi**

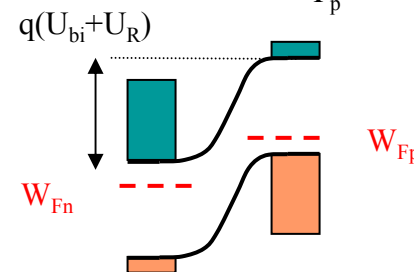
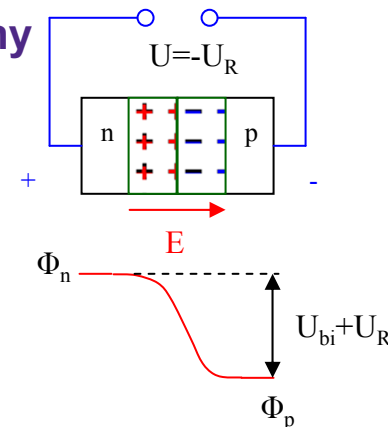
Egyensúly

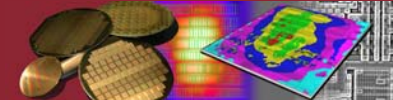

Nyitó irány

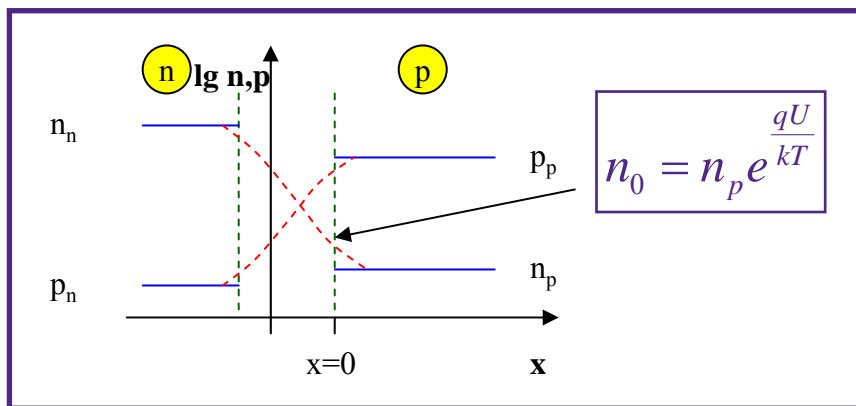

Záró irány

A karakterisztika egyenlete 1.

► **A folytonossági egyenleteket oldjuk meg az adott határfeltételekkel, állandósult állapotra**

1. Inhomogén másodrendű lineáris differenciálegyenletek a töltéshordozó koncentrációk helyfüggésére
2. A megoldást exp. függvények összegeként keressük, és a határértékek behelyettesítésével keressük meg az állandókat
3. Az adódó eloszlások gradiensét számoljuk az $x=0$ helyen, ahol csak diffúziós áram van
4. Az elektron és lyukáram összegeként felírjuk a teljes áramot **= 0**

$$\frac{dn}{dt} = D_n \frac{d^2 n}{dx^2} + G - R$$

$$R = \frac{n}{\tau_n}$$

$$G = \frac{n_p}{\tau_n}$$

$$\frac{dn}{dt} = D_n \frac{d^2 n}{dx^2} - \frac{n - n_p}{\tau_n}$$

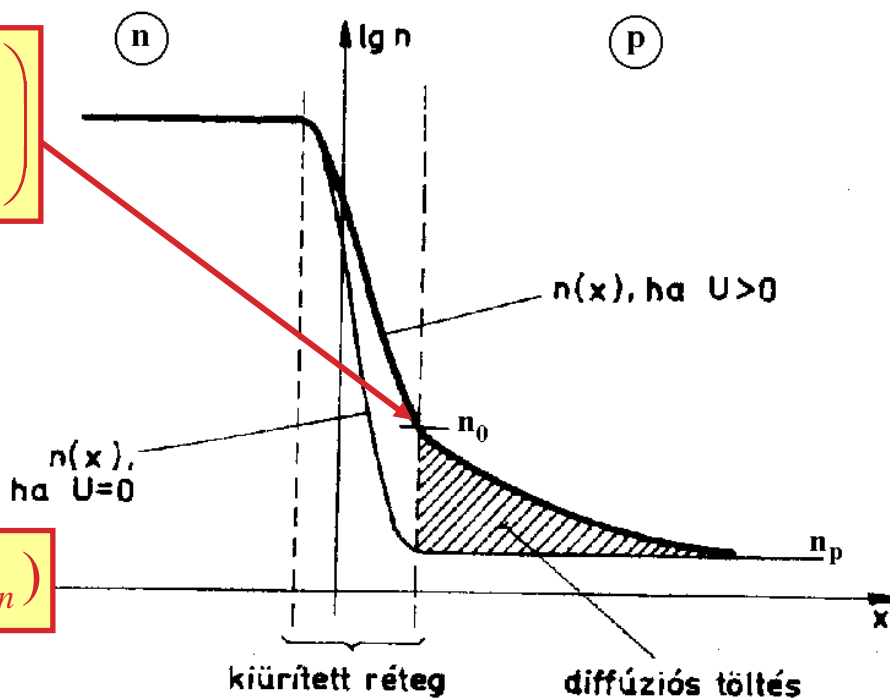

A karakterisztika egyenlete 2.

- A folytonossági egyenletek megoldásával nyert eloszlás függvény az elektronokra (1 dim.):

$$n_0 = n_p \exp\left(\frac{qU}{kT}\right) = n_p \exp\left(\frac{U}{U_T}\right)$$

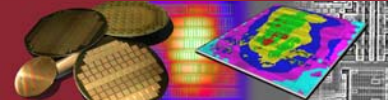
Boltzmann-tényező

$$n(x) = n_p + (n_0 - n_p) \exp(-x / L_n)$$

$$L_n = \sqrt{D_n \tau_n} \quad \text{diffúziós hossz}$$

 diffúziós
 sodródási
 } elektron mozgás

A karakterisztika egyenlete 3.

- Az adódó eloszlások gradiensét számoljuk az $x=0$ helyen, ahol csak diffúziós áram van.

$$n(x) = n_p + (n_0 - n_p) \exp(-x / L_n)$$

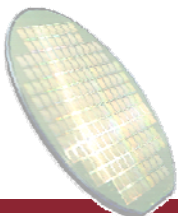
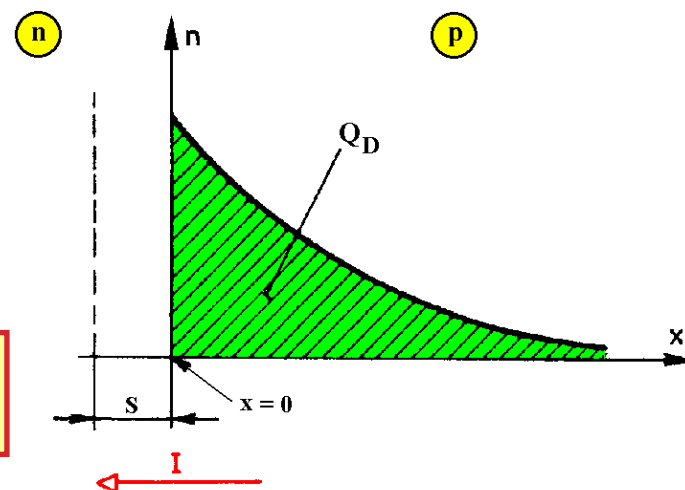
$$n_0 = n_p \exp\left(\frac{U}{U_T}\right)$$

$$J_n(x) = -qD_n \frac{dn}{dx} = -qD_n (n_0 - n_p) \exp(-x / L_n) \left(\frac{-1}{L_n}\right)$$

$$J_n|_{x=0} = \frac{qD_n}{L_n} (n_0 - n_p) = \frac{qD_n n_p}{L_n} (\exp(U / U_T) - 1)$$

$$J_p = \frac{qD_p p_n}{L_p} (\exp(U / U_T) - 1)$$

$$I = A(J_n + J_p)$$

A karakterisztika egyenlete 4.

- Az elektron és lyukáram összegeként felírjuk a teljes áramot

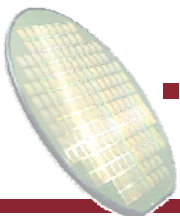
$$I = A(J_n + J_p)$$

$$I = Aq \left(D_n n_p / L_n + D_p p_n / L_p \right) (\exp(U / U_T) - 1)$$

$$I = I_0 (\exp(U / U_T) - 1)$$

- Ez az **ideális dióda egyenlet**

- I_0 a pn átmenet **szaturációs** vagy **záróáram konstansa**, csak anyagállandóktól és az adalékkoncentrációktól függ, a kisebbségi töltéshordozó koncentrációval arányos, $I_0 \approx 10^{-14} \dots 10^{-15} \text{ A}$ Si diódán.
- A szokásos nyitófeszültség értéke: $U_F \approx 0,7 \text{ V}$ Si dióda esetén

Példa: ideális dióda karakterisztika

Kérdés: Egy Si dióda telítési árama $I_0 = 10^{-13}$ A. Mekkora a nyitófeszültség, ha az áram 10 mA?

Megoldás:

$$I = I_0 (\exp(U / U_T) - 1)$$

$$U = U_T \ln(I / I_0 + 1)$$

$$U \cong 0,026V \cdot \ln(10^{-2} / 10^{-13}) = 0,658 V$$

Mennyivel kell a nyitó feszültséget növelni ahhoz, hogy a nyitó áram tízszeres legyen?

$$\Delta U = U_2 - U_1 \cong U_T (\ln(I_2 / I_0) - \ln(I_1 / I_0)) = U_T \ln(I_2 / I_1)$$

$$\Delta U = 0,026V \cdot \ln 10 \cong 0,06 V = 60 mV$$

